

brojevima, prehrambene i kozmetičke proizvode, fotografije automobila, namještaj, razglednice i dr.

Autori predgovora kataloga Gracijano Kešac i Dean Krmac istaknuli su da je cilj ove publikacije bio čitateljima na blizak način prikazati politički i društveni život Istre između 1861. i 1914., u čemu je katalog neupitno uspio.

Nina Brenčić

Izložba *Österreichische Riviera – Wien entdeckt das Meer (Austrijska rivijera – Beč otkriva more)*, Wien Museum, od 14. listopada 2013. do 30. ožujka 2014.

Neposredno uoči obilježavanja stote obljetnice početka Prvoga svjetskog rata Wien Museum je velikom i izuzetno posjećenom izložbom o nekadašnjoj Austrijskoj rivijeri podsjetio na zlatno doba razvoja modernoga turizma na Jadranu, kada su izgrađeni temelji današnje prometne i turističke infrastrukture. Izloživši više od 450 raritetnih predmeta – prvi put prikazanih fotografija, publikacija i umjetnina iz muzejskih i privatnih zbirki, prikupljenih uz pomoć brojnih austrijskih, hrvatskih i talijanskih partnerskih institucija – kustosi bečkoga gradskog muzeja predstavili su u obliku virtualnoga krstarenja Jadranom ključno razdoblje modernizacije, industrijalizacije i demokratizacije putovanja, koje je Austrijancima otkrilo more, a stanovništvu jadranskoga priobalja donijelo ubrzani razvoj. Prateći itinerare koje su popularizirali putopisci poput Hermanna Bahra u *Dalmatinskom putovanju* iz 1909., posjetitelji izložbe imali su priliku krenuti rutom Južnih željeznica na Jadran prema trima velikim lučkim gradovima Trstu, Rijeci i Puli, te kroz umjetničke prikaze primorskih pejzaža, plakate, mape i vodiče, prve fotografije i filmove, upoznati popularne turističke destinacije Grado, Portorož, Opatiju, Lošinj i Brijune te dalje Lloydovim parobrodima duž dalmatinske obale sve do Splita, Hvara, Visa, Dubrovnika i Kotora.

Inovativni izložbeni koncept ukazao je da je preduvjet za pojavu modernoga turizma bio razvoj prometne infrastrukture i koordiniranoga sustava željezničkih i parobrodskih linija koji su omogućili povezivanje prvih turističkih destinacija s emitivnim tržištima. Nakon pionirskih marketinških napora Austrijskoga Lloydovog, koji je 1833. uveo prve parobrodске dužobalne

pruge i animirao europske putopisce da kroz popularnu publicistiku promoviraju slikovite primorske krajeve, i posebno po uspostavljanju željezničke veze Beča s tršćanskom lukom 1856., 1873. s Matuljima odnosno Rijekom i 1876. s Pulom, Austrijanci počinju otkrivati Jadran. Udruženim nastojanjima državnih agencija i poduzetnika vizionara, koji su razvijali temelje prometne i turističke infrastrukture u Opatiji, Lošinj, Portorožu i na Brijunima, uz presudnu ulogu znanstvenika i liječnika koji su istraživali klimatske specifičnosti i hvalili blagodat morskih i zračnih kupelji te entuzijasta poput Josefa Stradnera, koji su pokretanjem specijaliziranih publikacija znatiželjnoj publici otkrivali i promovirali središnjoj Europi najbliži Mediteran, nastajao je austrijski pandan popularnoj francuskoj i talijanskoj rivijeri. O uzbudljivim turističkim počecima i austrijskom pokušaju da postane pomorska velesila dojmljivo svjedoči izložba *Austrijska rivijera – Beč otkriva more* (*Österreichische Riviera – Wien entdeckt das Meer*) Wien Museuma, koja je otvorena u listopadu 2013., na stotu godišnjicu velike Jadranske izložbe u bečkom Prateru. Atraktivan postav privukao je brojnu publiku podsjećajući na zlatno razdoblje zdravstvenoga i kupališnoga turizma u Opatiji i na Brijunima te uspješno budeći nostalgiju Austrijanaca za omiljenim jadranskim odredištima.

Kustosi Christian Rapp i Nadia Rapp-Wimberger, koji su ujedno i urednici raskošno opremljenoga izložbenog kataloga na 303 stranice, pojašnjavaju da se pojam Austrijske rivijere na početku, oko 1885., odnosio uglavnom na područje prve turističke destinacije na Jadranu, Opatiju, odnosno desetak kilometara dug obalni pojas između Voloskoga i Lovrana. Zahvaljujući turističkoj publicistici i potrebi međunarodnoga pozicioniranja austrijskoga priobalja, na prijelazu stoljeća obuhvatio je cjelokupno austrijsko primorje, pa je tako Austrijski Lloyd na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900. cijelu jadransku obalu od Grada do Kotora promovirao kao Austrijsku rivijeru, a 1904. nova rivijera dobiva i svoj časopis *Österreichische Riviera Zeitung*. Opatija, koja slavi 170 godina turizma, posebno je detaljno obrađena kao model strateškoga planskog razvoja lječilišne i turističke destinacije. Arhitektonskim skicama, planovima, rijetkim fotografijama i atraktivnim plakatima Stephanie Glax (kćeri direktora opatijskoga ljetovališta) prikazan je razvoj turističke infrastrukture popularnoga središta Austrijske rivijere: vila, lječilišta, šetnica i plaža, uza zanimljiv pregled dojmova slavni gostiju.

Multimedijalnim postavom koji je obuhvatio različite turističke prakse autori izložbe ukazali su da su se prve turističke destinacije na Jadranu

razvijale po engleskom modelu, prateći aktivnosti konkurencije na francuskoj i talijanskoj rivijeri. Pokretači turističkoga razvoja bile su velike prometne kompanije Austrijski Lloyd i Južne željeznice, čija je direkcija, inspirirana velikim uspjehom prvih resorta, koje su izgradile engleske željezničke kompanije, krenula u potragu za klimatski pogodnim primorskim lokacijama u Austro-Ugarskoj sa sličnim razvojnim potencijalom. Liječnici su hvalili blagotvorno terapijsko djelovanje blage mediteranske klime, aerosola i morskih kupki na iscrpljeni organizam pa su među prvim gostima Austrijske rivijere bili oboljeli od plućnih i srčanih bolesti. Zimski odmor na Jadranu u počecima razvoja modernoga turizma bio je povlastica aristokracije, posebno članova carske obitelji, koji su čestim posjetima ujedno i popularizirali omiljene destinacije od dvorca Miramare preko Lošinja do Opatije i Brijuna. Nekoliko desetljeća kasnije popularan postaje ljetni odmor s kupanjem u moru, a brojni pripadnici srednje klase masovno koloniziraju austrijski jug. U primorskim i otočnim gradićima nastajale su prve lječilišne kolonije: u Opatiji su građeni odmarališni kompleksi, na Lošinju su sanatoriji za plućne bolesti uređeni u starim vilama lošinskih kapetana, a u Rovinju je 1888. otvoreno morsko lječilište za bečke mališane oboljele od rahitisa i škrofuloze. I dok je iz atraktivnoga postava, koji obuhvaća ne samo raritetne razglednice i fotografije, već i uporabne predmete za rekreaciju i liječenje, poput prvih inhalatora, jasno da su primarni razlozi putovanja na sjeverni Jadran i Kvarner bili zdravstveni, u Dalmaciji se razvijao kulturni turizam: drevnim pomorskim rutama, u modernoj verziji Lloydovim parobrodom, u Zadar, Split i Dubrovnik putovali su ljubitelji starina u potrazi za mediteranskom egzotikom na južnim granicama Carstva. Likovnim ilustracijama pitoresknh mediteranskih krajolika i arheološke baštine pridružuju se u drugom dijelu izložbe vrijedni kulturno-povijesni i etnografski prilozi: rezultati terenskih istraživanja bogatstva narodnih običaja, nošnji, nakita i predmeta svakodnevne uporabe trebali su pokazati multikulturno „jedinstvo u različitosti“ Austro-Ugarskoga Carstva. Dokumentirano je i nastajanje prvih muzejskih zbirki na Jadranu i razvoj arheološke i etnografske struke, koji su bili posljedica utjecaja razvoja turizma na multidisciplinarna istraživanja dotad malo poznatih krajeva.

Predstavljena je i turistička publicistika, koja je imala važnu ulogu u promociji turističko-lječilišne ponude na Jadranu i poticanju razvoja prometne infrastrukture: uz brojne putopise i vodiče, tu su i prve turističke

novine u Istri, *Österreichische Riviera Zeitung*, koje su izlazile u Puli i Opatici od 1904. do 1906., kao i magazin *Adria*, ambiciozan izdavački projekt publicista i entuzijasta Josefa Stradnera, koji je austrijskoj publici predstavio kulturu i razvojni potencijal jadranskoga priobalja i zaleđa. Na izložbi su prikazani i rijetki primjerci brijunskih novina *Brioni Insel Zeitung*, kao i publikacije koje su analizirale gospodarski i prometni potencijal istarskih luka, poput monografije *Brioni – Medolino. Grundlagen und Entwicklungsziele der österreichisch-ungarischen Monarchie* Karla Brockhausena iz 1906., svojevrsne studije izvodljivosti koja se ozbiljno bavila Kupelwieserovom idejom o pretvaranju Medulina u glavnu trgovačku luku koja bi spajala Istru s Dalmacijom.

Posebnu je pažnju posjetitelja svakako privukao finalni dio izložbe, posvećen vizionarskom projektu bečkoga industrijalca Paula Kupelwiesera, koji je 1893. kupio zapušteno malarično otočje i u sljedećih ga dvadeset godina preobrazio u elitnu destinaciju opremljenu vrhunskim tehnološkim inovacijama (od eksperimentalnoga suzbijanja malarije, prvoga broda na dizelski pogon u svijetu, aklimatizacijske stanice za berlinski zoološki vrt i inkubatora za nojeve, do prvoga bazena s grijanom vodom na Mediteranu). Kupelwieserovo otočno carstvo prikazano je kao prototip modernoga luksuznog resorta s klupskim karakterom, za razliku od talijanskoga Grada kao ranoga primjera odredišta masovnoga obiteljskog turizma. Razvoj Brijuna kao elitne destinacije bio je usko povezan s važnom funkcijom Pule, koja je 1853. izabrana za glavnu ratnu luku.

Nakon zanimljivoga pregleda kupališne mode s prijelaza stoljeća, izložbu zaključuje predstavljanje velike Jadranske izložbe (*Adria-Ausstellung*) iz 1913., koja je bila postavljena u bečkom Prateru kao impozantni tematski park s modelom Austrijske rivijere u malom i koja je atraktivnim postavom privukla više od dva milijuna posjetitelja (!). Ambiciozne planove njezinih organizatora (između ostaloga, i o uređenju stalnoga postava Jadranskoga muzeja u Beču) pokvario je, međutim, početak Prvoga svjetskog rata, ali impresivni promotivni projekt i današnjim posjetiteljima svakako omogućuje simbolični pregled turističkoga i kulturnoga prostora K. u. k. Rivijere, koji su entuzijastični kustosi Wien Museuma tako uspješno predstavili austrijskoj i europskoj javnosti.

Raskošno opremljen katalog i izvrsno posjećenu izložbu, koja je cijelu zimu uspješno animirala Bečane na posjet Jadranu, pratili su brojni pro-

grami, od vođenih tematskih ruta do okruglih stolova: 22. siječnja o turističkoj arhitekturi u socijalističkoj Jugoslaviji, 20. veljače o kulturi življenja i građenja na Jadranu te 25. veljače o sjećanjima na Brijune, uza sudjelovanje Kupelwieserovih potomaka.

Nataša Urošević

Polje znanja. Povijest porečke poljoprivredne znanosti i obrazovanja – Il campo del sapere. Storia della scienza e dell'istruzione agraria a Parenzo, autrice izložbe i teksta kataloga – autrice della mostra e del testo Elena Poropat Pustijanac, Poreč – Parenzo: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino / Institut za poljoprivredu i turizam – Istituto di agricoltura e turismo, 2013., 72 pp.

Nella seconda metà del XIX secolo si ebbero una serie di profondi mutamenti nell'agricoltura istriana. Il sistema feudale, la cui rottura era ritenuta indispensabile ai fini dell'industrializzazione e della modernizzazione della Monarchia asburgica, si avviava verso la fase finale della sua storia. Iniziò allora una fase liberale con l'avvento nelle campagne del capitale finanziario e dei crediti agrari, della meccanizzazione, della scienza e dell'istruzione agraria. Si diffusero le associazioni di categoria e sindacali, la rete ferroviaria, il cooperativismo. S'istituirono il Consiglio agrario provinciale, l'Istituto agrario e la scuola agraria parentina, i corsi d'agricoltura, le banche agrarie.

Questo processo innovativo pareva però essere una conseguenza imposta dalle crisi agricole che all'epoca colpirono l'agro peninsulare ed il continente europeo: l'atrofia dei bachi da seta, la crittogama della vite (oidio), la peronospora, la fillossera, la mosca olearia, la malattia delle patate, ecc.

L'avvento della solforazione e delle macchine solforatrici, la diffusione dei fertilizzanti di sostegno (guano, fosfati, potassio, ecc.), delle macchine agricole, degli aratri metallici, l'uso delle viti americane quali portinnesti su cui innestare quelle europee, la selezione delle sorti e la potatura, rappresentarono l'inizio di una vera e propria rivoluzione, avviando l'intervento chimico, industriale e tecnologico nell'agricoltura.

Fu in questo contesto – condito anche dai negativi risvolti meteorologici e dall'epidemia di colera del 1855 – che ci si accorse delle condizioni